

AHOL AZ ELEMÉK TALÁLKOZNAK:
VÍZ, FÖLD ÉS TŰZ HATÁRÁN

8. KŐZETTANI ÉS GEOKÉMIAI
VÁNDORGYŰLÉS

© Magyar Földtani és Geofizikai Intézet, 2017
Minden jog fenntartva!

A kötetben közölt cikkekért a szerzők vállalják a szakmai felelősséget.

Műszaki szerkesztő és DTP

Piros Olga

Kiadja a Magyar Földtani és Geofizikai Intézet

Felelős kiadó

Fancsik Tamás
igazgató

ISBN: 978-963-671-311-9

Borítóterv

Jacob Péter és Pál-Molnár Elemér

Nyomda

Innovariant Nyomdaipari Kft., Szeged
Felelős vezető Drágán György
6750 Algyő, Ipartelep 4.

Címlapkép

Szarvaskő látképe madártávlatból
(fotó: Kovács István János)

AHOL AZ ELEMEEK TALÁLKOZNAK: VÍZ, FÖLD ÉS TŰZ HATÁRÁN

8. Közettani és Geokémiai Vándorgyűlés

Szerkesztette

Dégi Júlia, Király Edit, Kónya Péter, Kovács István János,
Pál-Molnár Elemér, Thamóné Bozsó Edit, Török Kálmán, Udvardi Beatrix

Budapest, 2017

8. Kőzettani és Geokémiai Vándorgyűlés
Szihalom, 2017. szeptember 7–9.

Rendezők

Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat
SZTE Ásványtani, Geokémiai és Kőzettani Tanszék „Vulcano” Kőzettani és Geokémiai Kutatócsoport
Magyarhoni Földtani Társulat

Szervezőbizottság

Kovács István János (MFGI, a szervezőbizottság elnöke)

B. Kiss Gabriella (ELTE), Biró Tamás (ELTE), Czuppon György (MTA CSFKI FGI), Dégi Júlia (MFGI), Fancsik Tamás (MFGI), Falus György (MFGI), Haranginé Lukács Réka (ELTE), Harangi Szabolcs (ELTE), Joó Csaba (Tobán Hagyományörző Népművészeti Egyesület), Kele Sándor (MTA CSFKI FGI), Király Edit (MFGI), Kónya Péter (MFGI), Pál-Molnár Elemér (SZTE), Sziráki Mariann (MFGI), Thamóné Bozsó Edit (MFGI), Török Kálmán (MFGI), Udvardi Beatrix (MFGI), Varga Bálint (MFGI)

Főszervező a Magyar Földtani és Geofizikai Intézet

Szervezők Magyarhoni Földtani Társulat Ásványtan-Geokémiai Szakosztály, Magyar Tudományos Akadémia Földtudományok Osztálya Geokémiai, Ásvány- és Kőzettani Tudományos Bizottság „Tobán” Hagyományörző Népművészeti Egyesület

Támogatóink

Green Lab Kft., Bruker, Flextra-Lab Kft., Zeiss Hungária Kft.,
Laborexport Kft., Magyarhoni Földtani Társulat, Geolitera

TARTALOM

Fancsik Tamás, Kovács István János: Előszó	9
Absztraktok	11
Aradi László Előd, Hidas Károly, Berkesi Márta, Kovács István János, Szabó Csaba A köpenyitöszféra fejlődése a Stájer-medence alatt	13
Arató Róbert, Audétat, Andreas A zsebmagmakamra: avagy a kísérleti geokémia szerepe a gránitok redox-állapotának megértésében...	15
B. Kiss Gabriella, Kapui Zsuzsanna, Skoda Péter, Lovász Anikó, Benkó Zsolt, Czuppon György, Garuti, Giorgio, Zaccarini, Federica Vulkanogén masszív szulfid ércesedések eredetének nyomozása: esettanulmányok az Appenninekből és a Dinaridákból	17
Benkó Zsolt, Nagy Dávid, Jáger Viktor, Szepesi János, Pécskay Zoltán, Ott, Ulrich, Kocsisné Pető Mária A Cassinot-Gillot módszer bevezetése az MTA Atomki IKER Központjában	21
Berecki László, Markos Gábor, Gärtner Dénes, Friedl Zoltán, Musitz Balázs, Maros Gyula Szerkezeti modellezések a Pannon-medence szinrift részmedencéiben.....	25
Berkesi Márta, Pintér Zsanett, Czuppon György, Kovács István János, Ferrero, Silvio, Boiron, Marie-Christine, Szabó Csaba Asztenoszféra-eredetű fluidumok spinell lherzolitokban: esettanulmányok Északkelet-Ausztráliából és Kamerunból	27
Biró Tamás, Kovács István János, Karátson Dávid, Stalder, Roland, Király Edit, Falus György, Fancsik Tamás, Sándorné Kovács. Judit „Szárász” kvarc feonokristályok ignimbritekben – a kitörési folyamatok, a nagy hőmérsékletű lerakódás és a kristályok jellemzőinek hatása a névlegesen vízmentes ásványok dehidratációjára	30
Czuppon György, Demény Attila, Leél-Óssy Szabolcs, Siklósy Zoltán, Ke, Lin, Oruc, Baykara, Choan-Chou, Shen 8200-as esemény egy béke-barlangi cseppkő H-C-O stabilizotóp-összetétele alapján: következtetések a csapadék forrásrégiójában történt változásra.....	32
Cseresznyés Dóra, Király Csilla, Czuppon György, Szabó Zsuzsanna, Szabó Csaba, Falus György Különböző karbonát ásványok C, O és H stabil izotóp vizsgálata egy magyarországi természetes CO ₂ előfordulás homokkő rezervoár kőzetében	35
Falus György, Szabó Zsuzsanna Kőzet-víz kölcsönhatás – verifikálás, számszerűsítés és előrejelzés az üledékes medencétől az épített környezetig	37
Fehér Kristóf, Józsa Sándor, Sági Tamás A Somlyó és Szamár-hegy alkáli magmás kőzeteinek petrográfiai és ásványkémiai vizsgálata.....	39
Forray Viktória, Király Csilla, Káldos Réka, Kovács István János, Falus György, Szabó Csaba A Mihályi–Répcelak természetes CO ₂ -felhalmozódás konglomerátum kifejlődésű tároló kőzetének petrográfiai vizsgálata	41
Füri Judit, Thamóné Bozsó Edit Magyarországi kvarc minták termoanalitikai vizsgálata	43
Gherdán Katalin, Weiszburg Tamás, Zajzon Norbert, Kis Annamária Korai üveggyártás Magyarországon: a pásztói üveghuta üvegtöredékeinek előzetes újrvizsgálata.....	45
Hajnal Andor, Csámer Árpád, Kompár László, Palcsu László A Paksi Atomerőmű környezetének sekély vízföldtani és izotóphidrológiai vizsgálata	49
Harangi Szabolcs, Kiss Balázs, Molnár Kata, Kis Boglárka Mercédesz, Lukács Réka, Seghedi, Ioan, Novák Attila, Dunkl István, Schmitt, Axel, Bachmann, Olivier, Mészáros Katalin, Ionescu, Artur, Vinkler Anna Paula, Jankovics M. Éva, Szepesi János, Soós Ildikó, Guillong, Marcel, Laumonier, Mickael, Molnár Mihály, Palcsu László, Novothny Ágnes, Pál-Molnár Elemér, Szarka László Egy hosszan szunnyadó dácit vulkán anatómiája: a Csomád kutatásának legújabb eredményei	53

Heincz Adrián, Pál-Molnár Elemér, Kiss Balázs, Batki Anikó, Almási Enikő Eszter Magmakeveredés és elegyedés nyomai a Ditrói alkáli masszívumban.....	59
Heincz Adrián, Molnár Kata, Szemerédi Máté Az Etna működése 2017 áprilisában.....	64
Jáger Viktor, Benkó Zsolt Meddig maradhat konszolidálatlan állapotban mélytengeri mészszip? Peperitképződés a mecseki kora- krétában.....	66
Jankovics M. Éva, Harangi Szabolcs, Kiss Balázs, Németh Károly, Ntaflos, Theodoros Monogenetikus bazalt vulkánokat tápláló összetett magmás rendszerek: a Fekete-hegy vulkáni komplexum példája.....	69
Kapui Zsuzsanna, Kereszturi Ákos, Újvári Gábor, Szalai Zoltán Folyó vagy szél? – Szállítási közeg meghatározása Földi analógiák vizsgálatával a Marson.....	70
Karátson Dávid, Lahitte, Pierre, Dibacto-Kamwa, Stéphane, Veres, Daniel, Gertisser, Ralf A Csomád vulkán fejlődéstörténete új, nagy pontosságú Cassagnol-Gillot K-ar kormeghatározás alapján	72
Kele Sándor Pleisztocén édesvízi mészkövek paleohőmérsékleti rekonstrukciója kapcsolt („clumped”) izotópok segít- ségével.....	75
Kereskényi Erika, Szakmány György, Fehér Béla, Kasztovszky Zsolt, Kristály Ferenc, Rózsa Péter A Herman Ottó Múzeum neolitik metabázit nyersanyagú csiszolt kőeszközeinek előzetes archeometriai vizs- gálati eredményei.....	76
Király Csilla, Szamosfalvi Ágnes, Szabó Csaba, Falus György A szén-dioxid hatása a Mihályi–Répcelak természetes CO ₂ -előfordulás fedőkőzeteiben.....	80
Király Edit, Kovács István János, Karátson Dávid, Wulf, Sabine Nyomelemzések a csomádi tefrarétegek kőzetüvegszilánkaiból lézeralblációs ICP-MS-sel.....	82
Kis Annamária, Weiszbürg Tamás, Dunkl István, Koller, Friedrich, Vácz Tamás, Buda György A mórággyi granitoidok genetikája cirkonvizsgálatok tükrében.....	87
Kiss Balázs, Harangi Szabolcs, Ntaflos, Theodoros „Dioriolit”: A Csomádi dáцит petrogenézise.....	92
Kovács István János, Kiss János, Falus György, Hidas Károly, Aradi László, Patkó Levente, Liptai Nóra, Török Kálmán, Bíró Tamás, Karátson Dávid, Pálos Zsófia, Király Edit, Fancsik Tamás, Sándorné Kovács Judit, Szabó Csaba A Kárpát–Pannon régió „tercier” bazaltképződésének új geodinamikai modellje.....	93
Kovács Zoltán, Kövér Szilvia, Fodor László, Schuster, Ralf Új Sm-Nd koradat a Tóberclápai-kőfejtő plagiogranit gránátjából.....	97
Kóvágó Ákos, Józsa Sándor, Király Edit A Kikeri-tavi pannon torlat és a benne lévő korund ásvány-kőzettani vizsgálati eredményei.....	99
Lange Thomas Pieter, Vigh Csaba, Kóvágó Ákos, Józsa Sándor A börszönyi metamorf kéregzárványok petrográfiai és ásványkémiai vizsgálata.....	100
Lange Thomas Pieter, Sági Tamás, Józsa Sándor A bolgáromi bazanitbányából származó kvarcit kőzetzárványok és reakciószegélyük petrográfiai jellemzése	103
Lukács Réka, Harangi Szabolcs, Czuppon György, Fodor László, Petrik Attila, Dunkl István, Bachmann, Olivier, Guillong, Marcel, Buret, Yannick, Sliwinski, Jacub, Szepesi János, Soós Ildikó A Bükkalja vulkáni terület miocén szilíciumgazdag vulkanizmusa.....	105
Mészáros Előd, Raucsik Béla, Varga Andrea, Schubert Félix, Heincz Adrián A Szalatkai Agyagpala Formáció mikroszerkezeti és Raman spektroszkópiai vizsgálata a Szalatkai- egységben.....	108
Miklós Dóra Georgina, Józsa Sándor Törmelékes összletek komplex petrográfiai vizsgálata a Borjúsréti-völgy (Nyugat-Mecsek) miocén kavi- csos rétegsorának példáján.....	113
Miklovicz Tamás, Földessy János, Royer Jean-Jacques, Hartai Éva, Szabó Géza, A recski intrúziók mélységi folytatásának 3D geomodelje.....	115
Németh Bianka, Lukács Réka, Kiss Balázs, Harangi Szabolcs Előzetes szilikátolvadék-zárvány vizsgálatok a Csomád vulkánról.....	118
Németh Norbert, Kristály Ferenc Metaszomatikus folyamatok a Bükk triász korú vulkáni eredetű kőzeteiben.....	120

Obbágy Gabriella, Dunkl István, Józsa Sándor, Silye Lóránd, von Eynatten, Hilmar Az Erdélyi-medence paleogén fejlődése a nehézásványok tükrében.....	123
Papp Nikoletta, Varga Andrea, Raucsik Béla, Mészáros Előd, Czuppon György Márványok a Tiszai-főegységben: a dorozsmai és a baksai márvány összehasonlító vizsgálatának előzetes eredményei.....	125
Patkó Levente, Kovács István János, Liptai Nóra, Aradi László, Szabó Csaba Extrém vízszegény felsőköpeny xenolitok a Nógrád–Gömör vulkáni területről.....	128
Pálos Zsófia, Kovács István János, Karátson Dávid, Biró Tamás, Sándorné Kovács Judit, Bertalan Éva, Besnyi Anikó, Falus György, Fancsik Tamás Mit mondhat a börsöny magmáinak víztartalmáról a plagioklászok nyomnyi hidroxiltartalma?.....	130
Pecsmány Péter Szihalom és környékének fejlődéstörténeti és felszínalaktani sajátosságai.....	134
Péterdi Bálint, T. Biró Katalin, Tóth Zoltán, Bajkai Rozália, Tóth Ivett, Bendő Zsolt Új eredmények a domoszlói andezit régészeti elterjedéséhez: avar malomkövek Hajdúnánásról.....	138
Petrik Attila, Fodor László, Bereczki László, Lukács Réka, Harangi Szabolcs Magmás és vulkáni testek azonosítása ÉK-Magyarországon: bizonyítékok szeizmikus szelvények és fúrási adatok alapján	139
Pósfai Mihály, Rostási Ágnes, Topa Boglárka, Molnár Zsombor, Nyíró-Kósa Ilona, Bereczk-Tompa Éva, Fodor Melinda, Cora Ildikó, Kovács András, Váczi Tamás, Weiszbürg Tamás, Haas János Karbonátasványok kiválása a Balatonban.....	143
Radovics Balázs Géza, Körmös Sándor, Schubert Félix A magyar Paleogén-medence szénhidrogén rendszere és eocén tárolóinak kihívása – hatástanulmány .	147
Sóki Erzsébet, Gyila Sándor, Csige István Erdélyi mofetták radonkibocsátása.....	150
Spránitz Tamás, Józsa Sándor, Kovács Zoltán, Váczi Benjámín, Török Kálmán A Soproni-hegység turmalinban gazdag metamorf kőzeteinek petrográfiai elemzése és genetikai értelmezése.....	152
Szabó Ábel, Berkesi Márta, Aradi László, Szabó Csaba Fluidum és kőzet kölcsönhatásának nyomai a Kelet-Erdélyi-medencéből származó felső köpeny eredetű xenolitokban	155
Szabó Zsuzsanna, Udvardi Beatrix, Kónya Péter, Gál Nóra, Edit Király, Török Patrik, Szabó Csaba, Falus György Geokémiai folyamatok a Bátaapáti Nemzeti Radioaktív hulladék-tároló gránit-beton határfelületén	156
Szepesi János, Soós Ildikó, Ésik Zsuzsanna, Lukács Réka, Sütő László, Novák Tibor, Baráz Csaba, Harangi Szabolcs A Bükkalja geoturisztikai potenciálja.....	158
Thamóné Bozsó Edit, Fűri Judit, Kovács István János, Király Edit, Nagy Attila, Törökné Sinka Mariann, Péterdi Bálint A kvarc optikai lumineszcens (OSL) tulajdonságai és az azt befolyásoló tényezők különböző hazai kőzetekben.....	160
Tolmács Daniella, Fügedi Ubul, Gyuricza György, Müller Tamás, Hermann Viktor Adalékok hegyvidéki területek geokémiai térképezési módszertanához	163
Török Kálmán, Király Edit, Dégi Júlia A Soproni Gneisz csillámjainak nyomelem-geokémiai változásai a magmás–metamorf fejlődéstörténet tükrében.....	166
Udvardi Beatrix, Szabó Zsuzsanna, Kónya Péter Víz–kőzet kölcsönhatás a Duna menti felszínmozgásos területeken	170
Varga Andrea, Garaguly István, Papp Nikoletta, Raucsik Béla, Mészáros Előd A Dél-Alföld aljzati képződményeinek fluidum-evolúciós kapcsolata és korrelációja: nyitott kérdések	172
Váczi Benjámín, Szakmány György, Kasztovszky Zsolt, Starnini, Elisabetta Új eredmények a nagynyomású metaofiolit anyagú kőszközök forrásterületének azonosításához.....	173
Vető István, Rotár Szalkai Ágnes, Sajgó Csanád, Csizmeg János, Király Csilla, Fekete József Köpenyi CO ₂ és szerves fluidumok találkozása a Kisalföldön	177
Vígh Csaba, Király Edit, Török Kálmán, Wörner, Gerhard, Harangi Szabolcs A hazai miocén vulkáni kőzetek gránátjainak nyomelem vizsgálata.....	178

Walter Heléna, Fintor Krisztián, Pál-Molnár Elemér	
A Ditrói alkáli masszívum telérkitöltő ásványfázisai	183
Kirándulásvezetők	185
Előszó.....	187
Karátson Dávid, Biró Tamás, Kovács István János, Hencz Mátyás, Szalai Zoltán	
Az egri „Tufakőbánya” és a bogácsi pincesor piroklasztit összelete	188
Lukács Réka, Harangi Szabolcs, Czuppon György	
Bogácsi-egység, Vén-hegy és Ábrahámka (Bogács).....	191
B. Kiss Gabriella, Zagyva Tamás	
Jura időszaki magmás kőzetek Szarvaskőn	194
Támogatóink	197
Tobán Hagyományórzó Népművészeti Egyesület	199
Green-Lab	201
Laborexport	202
Névmutató	203

A CASSIGNOL-GILLOT MÓDSZER BEVEZETÉSE AZ MTA ATOMKI IKER KÖZPONTJÁBAN

Benkó Zsolt¹, Nagy Dávid¹, Jáger Viktor², Szepesi János³, Pécskay Zoltán¹, Ott, Ulrich¹, Kocsiné Pető Mária⁴

¹ MTA Atommagkutató Intézet, Izotóp Klimatológiai és Környezetkutató Központ, Atomi Ütközések Laboratórium, Debrecen

² PTE TTK Földtani és Meteorológiai Tanszék; Szentágotthai János Kutatóközpont Analitikai Kémia és Geoanalitika Kutatócsoport, Pécs

³ MTA-ELTE Vulkanológiai Kutatócsoport, Budapest

⁴ MTA Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézet, Budapest

e-mail: benko.zsolt@atomki.mta.hu

1. Bevezetés

2014-ben az MTA Atommagkutató Intézet K-Ar laboratóriumában üzembe került egy MAP-215 típusú nemesgáz tömegspektrométer, amely a labor analitikai lehetőségeit jelentősen tágította. A berendezés alacsonyabb Ar háttérének és nagyobb érzékenységének köszönhetően alkalmas egy speciális K-Ar módszer, a Cassignol-Gillot módszer (Cassignol, Gillot, 1982; Gillot, Cornette, 1986) alkalmazására is. A későbbi szisztematikus Cassignol-Gillot módszer bevezetése érdekében kalibrációs mérések készültek nemzetközi sztenderdminták felhasználásával. Néhány korábban izotóphigításos K-Ar módszerrel mért mintán ellenőrző mérések készültek. Az alábbiakban bemutatásra kerül a módszer, annak előnyei és hátrányai az izotóphigításos analízissel szemben, a berendezés felépítése, valamint a kalibrációs mérések eredményei.

2. A Cassignol-Gillot módszer

2.1. Az izotóphigításos K-Ar módszer

Elvét és módszertanát Dalrymple és Lanphere (1969) valamint magyarul Balogh et al. (1977) ismertette. Lényege, a kálium 40-es tömegszámú izotópjának (⁴⁰K) 40-es tömegszámú argonná (⁴⁰Ar*) történő lebomlásán alapul. A kálium lángfotometriás vagy más hagyományos kémiai módszerrel történő megméréssel, az Ar izotóparányainak és nemesgáz tömegspektrométerben történő meghatározásával, a ⁴⁰Ar* abszolút mennyiségének számításával és a radioaktív bomlási egyenlet segítségével a vizsgált minta K-Ar kora megadható. Annak érdekében, hogy az egyes izotópok abszolút mennyisége is meghatározható legyen, a mérés során a mintához az egyik nemesgázizotóp ismert, a meghatározni kívánt izotópokkal nagyságrendileg azonos mennyiségét kell keverni, így a relatív izotóparányokból abszolút mennyiségek számíthatóak. A K-Ar radiometrikus kormeghatározás gyakorlatában ez az izotóp a 38-as tömegszámú, amely elhanyagolható mennyiségben van a természetes mintákban és az atmoszférában (³⁸Ar/Ar_{össz} = 0,063%), radioaktív bomlás során nem képződik. Az MTA Atommagkutató Intézetében Balogh Kadosa által az 1970-es években fejlesztett berendezés alapvetően kainozoos kőzetek pontos kormeghatározására lett kifejlesztve, amelyek jelentős ⁴⁰Ar* koncentrációkkal (nagyságrendileg 10⁻⁶ ncm⁻³/g) jellemezhetőek. Ez a gázmennyiség kényelmesen mérhető 0,1-1 grammnyi mintából Faraday-cella detektorral. 1 millió évnél fiatalabb minták

esetén az atmoszférikus eredetű argon (⁴⁰Ar_{atm}) kontamináció és a ⁴⁰Ar* aránya jelentősen megnő és megbízható mérések elvégzéséhez jelentősen növelni kellene a mintamennyiséget (Balogh et al., 1977). Ez a mintamennyiség már csak nehezen kezelhető a gáztisztító és kigázósító rendszer számára, így átlagos K-tartalmú minták esetén, a minta minőségének függvényében a mérhetőség alsó korhatára 1 millió év körül alakul.

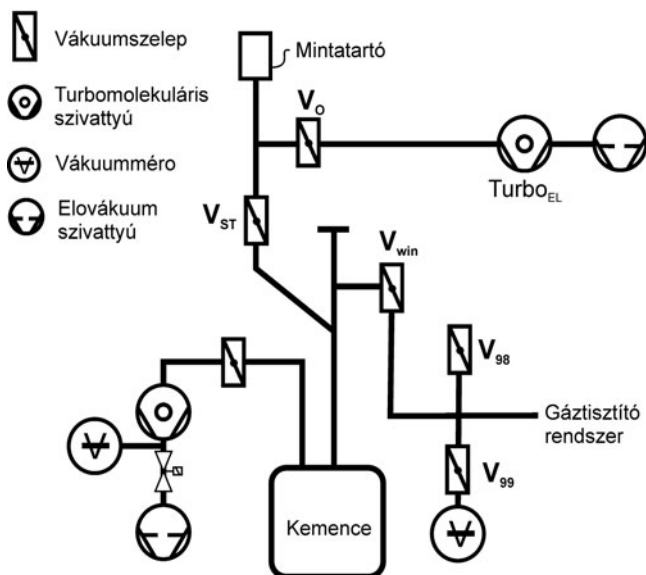
2.2. A Cassignol-Gillot módszer

A módszert Charles Cassignol és Pierre-Yves Gillot dolgozta ki. Kifejlesztése elsősorban a tömegspektrométerek fejlődésének és mérés technikai fejlesztésnek köszönhető: 1) getter (gáztisztító kompozit) behelyezésével megszűnik a spektrumon a csúcsok driftje; 2) a ³⁸Ar spike elhagyása növeli a mérés pontosságát, csökkenti a hibát; 3) nagyobb érzékenységű detektorok (pl. elektronsokszorozó) alkalmazása; 4) több detektor szimultán használata; 5) egyéb nemesgázok elkülönítése (He, Ne, Kr, Xe) kifagyasztó csapda segítségével. Mindezen változtatások eredménye folytán a csúcsok helye stabilizálódik és szükségtelemmé válik a „spike” ³⁸Ar használata. Az ismert mennyiségű ³⁸Ar spike elhagyása ellenére azonban továbbra is szükséges a ⁴⁰Ar* meghatározása. A csúcsok helye stabilizálódásának köszönhetően, ez ismert mennyiségű atmoszférikus Ar beengedésével lehetséges. Amennyiben ismert a beengedett levegőmennyiségben található ⁴⁰Ar_{atm} mennyisége, az arányosítható lesz a mintában mért ⁴⁰Ar* mennyiségével és így a ⁴⁰Ar* mennyisége is megadható. A rendszerbe beengedett levegő mennyiségét szabályozni lehet ismert térfogatú gázpipetta segítségével, amelynek mennyisége nemzetközi sztenderdek alkalmazásával kalibrálható. A berendezés nagyobb érzékenységének, az analitikai hiba csökkentésének és az bepipettázott Ar, mint viszonyítási pont szabályozhatóságának eredménye, hogy a K-Ar módszer kb. 1 millió éves alsó határa, a minta atmoszférikus kontamináltsága függvényében, akár 30 000 évre, analitikai hibája pedig akár ±2000 évre csökkenthető (Guillou et al., 2011).

2.3. A MAP-215 típusú nemesgáz tömegspektrométer és gáztisztító rendszer és a mérés menete

A berendezés három részre bontható. A gázok felszabadítása (1) ellenállás fűtésű, 2000 °C-ig hevithető vákuumkemencében történt molibdén téglékben (1. ábra). A felszabaduló gáz a

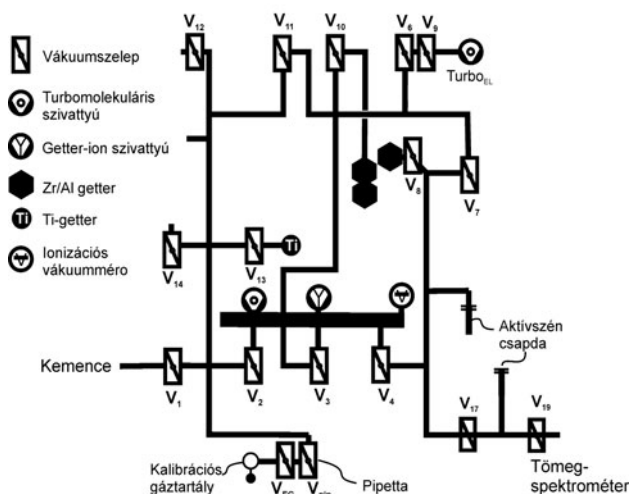
Kigázósító rendszer

1. ábra – A MAP-215 kigázósító rendszerének sematikus ábrája

berendezés gáztisztító részében (2) 700 °C-ra hevített Ti-szivacs és Zr-Al getterek segítségével több lépcsőben tisztul meg (2. ábra). A gáztisztító rendszerben szivattyúzott hideg állapotban 5×10^{-9} mbar nyomás uralkodik. A gázok összegyűjtését és szeparálását aktív szén fagycsapdával, annak -196 °C-ra hűtésével lehet megoldani.

Gáztisztító rendszer

2. ábra – A MAP-215 nemesgáz tömegspektrométer gáztisztító rendszerének sematikus ábrája

A nemesgáz tömegspektrométer (3) Nier-típusú, 90° eltérítésű nemesgáz tömegspektrométer, Faraday cellával (10^{10} Ű ellenállású) és elektronsokszorozóval felszerelve. Ar-ra vonatkoztatott érzékenysége $4,5 \times 10^{-4}$ A/mbar. Az érzékenység 40-es tömegszámnál kisebb, mint 1 ppm 1×10^{-7} mbar nyomáson. A tömegspektrométer háttéré 36-os tömegszámra 5×10^{-14} ncm⁻³. Csúcstabilitása a 40-es tömegcsúcsra 50 ppm 20 percre számolva. Összehasonlítás képpen a Balogh Kadosa

által fejlesztett berendezés érzékenysége Ar-ra $1,3 \times 10^{-4}$ A/mbar, háttéré 36-os tömegszámra 5×10^{-11} ncm⁻³ (Balogh és Mórik 1978). A folyamatos műszerfejlesztésnek köszönhetően, ezek az értékek jelentősen javultak.

A kalibráció első lépésében a mintamennyiségeket olyan módon választottuk meg, hogy az 1 pipetta által a rendszerbe eresztett Ar gáz mennyiségéhez (1×10^{-7} ncm⁻³) hasonló mennyiségű Ar-t adjanak le, azaz a bepipettázott gáz és a minta által leadott argongáz mennyisége összemérhető legyen. A mintákat Ni-fóliába csomagolva az ellenállás fűtésű kemencében 1400 °C-on 30 percig hevítve elérhető volt a minták teljes kigázósodása. A nemesgázok megtisztítása az aktív gázoktól (H₂, H₂O, CO₂, szénhidrogének, HCl) a kigázósítással párhuzamosan a Ti- és Zr/Al getterekkel történt. A gáztisztító részben a gázok mozgatása folyékony nitrogénnel hűtött aktív szén csapda segítségével történik. A minta aktív szén csapdán történő gyűjtése 30 percig tart, majd még a gáztisztító részben megtörténik a He és a Ne elválasztása a mintáról. Az argon felszabadítása a csapdáról annak -123 °C-ra való felfűtésével történik, majd a megtisztított argon bekerül a tömegspektrométerbe. Az argon izotópjai közül a 36-os és a 38-as tömegszámú izotópok mérésének eredményeit torzíthatja a gázban maradt ¹H³⁵Cl és ¹H³⁷Cl, ezért a mérés során a 35-ös és 37-es tömegszámokat is detektáltuk és a számítás során korrekcióba vettük. Tapasztalatok alapján azonban az aktív gáz mennyisége elhanyagolható, a korrekció minimális. Minden mintát és kalibrációs gázt (atmoszférikus argont) 10 ciklusban vettünk fel a Nagy Dávid által kifejlesztett adatkiértékelő szoftver segítségével.

2.4. A két módszer összehasonlítása: előnyök és hátrányok

A Cassagnol-Gillot módszer egyik nagy előnye fentebb már említésre került, amely szerint:

- A K-Ar módszer alsó időkorlátját jelentősen lehet ezen módszer alkalmazásával csökkenteni.
- Nincs szükség ³⁸Ar spike használatára, így a berendezés alkalmas marad egyéb nemesgáz vizsgálatok elvégzésére is.
- Jelentősen csökken a mért kor analitikai hibája, de ez elsősorban az alacsony háttérű kigázósító rendszernek és tömegspektrométernek köszönhető.
- Kis mintamennyiség is elegendő a mérésekhez a nagy érzékenységű detektoroknak köszönhetően. A Balogh Kadosa által épített berendezéshez képest kb. tizedannyi (0,005-0,01 g) mintára van szükség.

Mint minden módszernek, ennek is vannak hátrányai:

- Minden mérés előtt és után szükséges egy atmoszférikus Ar vizsgálat. Jelen mérési protokoll és felépítés mellett ez nagyon jelentős időt igényel, ezért naponta csak egy atmoszférikus argonvizsgálatra került sor.
- Igen jelentős a mérések időigénye a jelen mérési protokoll alkalmazásával, így naponta legfeljebb két minta mérésére kerülhet sor.
- A detektorok nagy érzékenysége miatt idősebb (paleozoos) minták mérése problematikus: a még biztonsággal mintamennyiségből olyan nagy mennyiségű gáz szabadul fel, amely meghaladja a Faraday cellán mérhető maximális feszültség értéket.

A mérési protokoll módosításával, kisebb és egyszerűbb automatikus gáztisztító megépítésével vagy a tervezett multikollektoros nemesgáz tömegspektrométer beszerzésével a termelékenységre, azaz a mérési idő jelentősen csökkenthető lenne.

Összegezve a két módszer közötti előnyöket és hátrányokat, mindkét módszernek megvan a maga létjogosultsága, különböző típusú mintákra, valamint kitűnő ellenőrzési lehetőséget biztosít a minták korainak megbízhatóságára vonatkozóan.

Hangsúlyozandó, hogy a Cassignol-Gillot módszer elve nem, csak mérési módszertanban tér el az izotóphígításos K-Ar kormeghatározatótól, így a K-Ar-módszert zavaró földtani tényezők/hibák (mállás, átalakulás hatására történő argonvesztés, káliumdúsulás, excess Ar, jelentős atmoszférius Ar kontamináció) ezzel a módszerrel nem szűrhetők ki. Így a megfelelő mintakiválasztás a földtudományi szakember részéről változatlanul nagyon fontos.

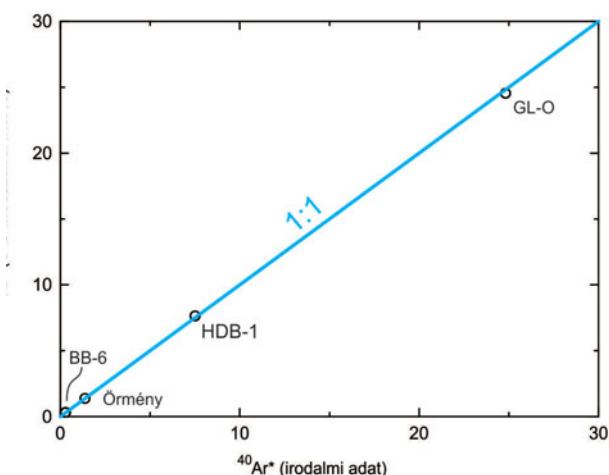
3. Kalibrációs mérések

A mérési időszakban négyszer történt meg az atmoszférius kalibrációs gáz mérése, a $^{40}\text{Ar}/^{36}\text{Ar}$ arányok 296-300 között változtak, a ^{36}Ar intenzitása 4%-os szórást mutatott (a hivatalos $^{40}\text{Ar}/^{36}\text{Ar}$ érték 295,5).

Kalibrációs méréseket az alábbi nemzetközi sztenderdek felhasználásával készülték: 1) HD-B1 biotit (24,21±0,32 millió év; Fuhrmann et al., 1987); 2) GL-O glaukonit (95,03±1,11 millió év; Odin, 1976); 3) Örmény sztenderd, teljes kőzet (82 millió év; Chernysev 1995, personal communication; BB-6 teljes kőzet (Jäger et al., 1985). A mérések eredményeit az **1. táblázat** és a **3. ábra** tartalmazza.

1. táblázat – A kalibrációs mérések eredményei

Sztenderd	$^{40}\text{Ar}^*$ [nlg ⁻¹] irodalmi adatok alapján	r: bedúsulás [%]	$^{40}\text{Ar}^*$ [nlg ⁻¹] saját mérés C-G módszerrel	r: bedúsulás [%]	Hivatkozás
HDB-1	7,510 ± 0,129	90	7,630	92	Hess és Lippolt (1994)
Örmény	1,37	-	1,372	93	Chernysev (1995)
GL-O	24,854 ± 0,240	95	24,810	96	Odin (1976)
BB-6	0,2884 ± 0,008	24,03 ± 2,55	0,307	24	Jäger et al. (1985)

3. ábra – A kalibrációs mérések eredményei

A kalibrációs mérések az Örmény, a HD-B1 és a GL-O sztenderdek esetében 10 hibahatáron belül tökéletes egyezést mutattak az irodalmi adatokkal. A BB-6, negyedidőszaki minta (450 000 év) esetében a bemért mintamennyiségből feleannyi $^{40}\text{Ar}^*$ gáz szabadult fel, mint a kalibrációs gázban lévő ^{40}Ar , így nagyságrendileg különböző mennyiségű gázok kerültek arányításra. Ez magyarázata lehet a minta kora 4%-os túlbecslésének, amely azonban még mindig az irodalmi értékek átlagának hibahatárán belül van. Ez a jelenség rávilágít, mennyire fontos azonos mennyiségű gázokat összehasonlítani, illetve fiatal minták esetében nagy mintamennyiségekkel (150-1000 mg) dolgozni.

A kalibrációs mérések alapján a berendezés jelen körülmények között leginkább a kainozoos–mezozoos, minták mérésére alkalmas, a káliumtartalomtól függetlenül. Előnye, hogy a mért korok hibája a Balogh Kadosa féle berendezéshez képest harmad-, fele akkora.

4. Ismert földtani korú mintákon folytatott ellenőrző mérések

Négy rétegtanilag ismert korú mintán végeztünk ellenőrző méréseket. Két radiometrikus kormeghatározás a Mecsek-hegységi alsó-kréta bazaltos vulkanit mintáin készült (lásd Jäger és Benkó 2017, jelen kötet), két minta pedig a Tokaji-hegységből a Telkibányai vulkáni komplexum riolitos és perlitese mintáin. Mindkét esetben a korábbi K-Ar radiometrikus kormeghatározások a feltételezett illetve rétegtanilag indokolható kornál idősebb vagy fiatalabb kort adtak. A mérések eredményeit a **2. táblázat** tartalmazza.

2. táblázat – Izotóphígításos és Cassignol módszerrel mért minták koradatai a Mecsek-hegységből (8874-8875 sz. minták és a Tokaji-hegységből 8623-8624 sz. minták)

Kormeghatározási módszer	Mintakód	Ásvány/kőzet	K [%]	Ar_{rad} [ncm ³ /g]	r [$\text{Ar}_{\text{rad}}/\text{Ar}_{\text{atm}}$]	K/Ar kor [millió év]
Izotóphígításos	8774	teljes kőzet	5,853	2,85E-05	0,72	120,93 ± 3,91
Cassignol-Gillot	8775	teljes kőzet	6,036	2,93E-05	0,94	120,79 ± 1,82
Cassignol-Gillot	8624	perlitese riolit	1,891	8,46E-07	0,13	11,47 ± 1,77
Cassignol-Gillot	8623	horzsakő	4,036	1,82E-06	0,21	11,56 ± 1,04

A Cassignol-Gillot módszerrel a kréta bazaltmintán mért 120,93±1,86 millió éves kor jó egyezést mutat a kréta bazaltokra meghatározott 120±2,7 millió éves isochronnal (lásd Jäger és Benkó, jelen kötet), ami összhangban van a korábban ezen a képződményen meghatározott K-Ar korokkal.

A perlitese rioliton és a horzsakövön mért Cassignol-Gillot módszerrel meghatározott korok megerősítik a Telkibányai vulkáni komplexumon korábban mért K-Ar radiometrikus korokat.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj valamint az Európai Unió és Magyarország támogatta az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásában a GINOP-2.3.2.-15-2016-00009 azonosítószámú 'IKER' pályázatban.

Irodalomjegyzék

- Balogh, K., Berecz, I., Bohátka, S. (1977): Földtani Közlöny, 107, 208–214.
- Balogh, K., Móri, Gy. (1978): Atomki Közlemények, 20, 215–228.
- Cassignol, C., Gillot, P.Y. (1982): Range and effectiveness of unspiked potassium-argon dating: experimental groundwork and applications. – In: Odin, G.S. (ed): Numerical dating in stratigraphy, p. 159–180.
- Dalrymple, B. G., Lanphere, A. M. (1969): Potassium-Argon Dating. W. H. Freeman and Company 258 p.
- Fuhrmann, U., Lippolt, H. J., Hess, J. C. (1987): Chemical Geology, 66, 41–51.
- Gillot, P., Cornette, Y. (1986): Chemical Geology, 59, 205–222.
- Guillou, H., Nomade, S., Carracedo, J. C., Kissel, C., Laj C., Perez, F. J., Hess, J. C., Lippolt, H.J. (1994): Bulletin Liais. Inform. IUGS Subcommission. Geochronology, 12, 19–23.
- Jäger, V., Benkó, Zs. (2017): jelen kötet
- Jäger, E., Ji, C. W., Hurford, A. J., Xin. L. R., Hunziker, J. C., Ming, L.D. (1985): Chemical Geology, 52, 275–279.
- Odin, G. S. (1976): Analisis, 4, 287–291.
- Torrado, Wandres, C. (2011): Quaternary Geochronology, 6, 530–538.